

Սույն գիրքը թվայնացվել է Գրքասեր ՀԿ-ում՝ հայերենով գրականության պահպանման, հանրայնացման և ժամանակակից թվային միջավայրում հասանելի դարձնելու նպատակով:

Կազմակերպության նախաձեռնությունը միտված է հայերեն գրքերի և տեքստերի տարածմանը, ընթերցանության խթանմանը և մշակութային ոչ նյութական ժառանգության պահպանությանը՝ ապահովելով դրանց հասանելիությունը հնարավորինս լայն շրջանակների համար:

Մենք հավատում ենք, որ թվայնացումը ոչ միայն պահպանման միջոց է, այլև գիտելիքի, գրականության և մշակույթի շարունակական փոխանցման կարևոր ուղի:

Գրքասեր ՀԿ-ն գրքերը ձայնագրում և թվայնացնում է բացառապես Ձեր նվիրատվությունների շնորհիվ: Կազմակերպությանը կարող եք օժանդակել հետևյալ հղումով՝

<https://grqaser.org/hy/donate>

Ստուգված

Հայ գրականություն, Հրապարակախոսություն
13+

Վարդգես Պետրոսյան «...Մենք լաց չենք լինում սիրած մարդուց բաժանվելիս»

Վերնագիրը չեմ հնարել:

Բառացիորեն այսպես ասաց իմ ծանոթներից մեկը, որի քսան տարին դեռ չէր լրացել: Մենք խոսում էինք տարբեր սերունդներից, նրանց նմանություններից ու տարբերություններից: Սրճարանում երեքով էինք. այդ տղան, նրա սիրած աղջկա մեծ քույրը և ես: Երբ լսեցի այդ նախադասությունը, ճիշտն ասած, փոքր-ինչ վատ զգացի ու հագիվ զսպեցի ինձ, որ ինչ-որ կծու պատասխանով չփչացնեմ տղայի տրամադրությունն ու սուրճը: Ես այնժամանակ խոսակցությունը շեղեցի դեպի երևանյան շոգը, գերմանական գրող Հենրիխ Բյուլի նախավերջին վեպը և այլն: Բայց հետո, արդեն տանը, չգիտեմ ինչու, վերհիշեցի այդ զրույցը և որոշակիորեն զգացի, որ այդ տղային անպատասխան չէր կարելի թողնել: Այ քեզ բան. պարզվում է, որ սիրած մարդուց բաժանվելիս տխրելը և, աստված ոչ անի՝ արտասվելը ահավոր պակասություն է և, եթե դու կարողանաս բաժանվել ժպտալով ու անմիջապես գնաս երաժշտական կոմեդիայի թատրոն կամ ծիծաղի սենյակ՝ կլինես նոր, ժամանակակից մարդ: Ես այս հոդվածը գրում եմ, իհարկե, ոչ այն կիսատ վեճը շարունակելու նպատակով: Ես պարզապես երբեք չեմ դադարի

մտածելուց, թե ինչքան մեծ զգացմունք է սերը և ինչ մեծ տխրություն՝ սիրած մարդուն կորցնելը:

Սիրո մասին շատ են գրել:

Եվ դեռ շատ կգրեն:

Գուցե կգրեն ավելի հակիրճ, ավելի խիտ պատկերներով, բայց ոչ երբեք՝ պակաս խորը, պակաս զարմացած: Սերը ամենամեծ մխիթարություններից մեկն է, որ մարդիկ տարբեր դարերում վերածել են բանաստեղծության, արձանի, դարձրել են երաժշտություն և աղոթք: «...Մենք լաց չենք լինում...»: Ես չեմ կարծում, թե այդպես մտածում են քսան տարեկաններն ընդհանրապես, չեմ կարծում, թե այդպես է մտածում նույնիսկ ինքը՝ այդ նախադասության հեղինակը: Մի քանի րոպե անց, երբ իմ ընկերուհին, այսինքն՝ նրա սիրած աղջկա քույրը, հանեց քոջ նամակը և կարդաց տղային վերաբերող մասը («... շատ եմ կարոտել նրան»), վերջինս երանությունից շողաց: Ես հանկարծ տեսա, որ նա շատ սովորական, լավ տղա է, բայց պարզապես հիվանդ է «Ժամանակակից» երևալու տենդով: Եվ, ուրեմն, եթե նախորդները տխրել են, ինքը նույն հոգեվիճակում պետք է հակառակն անի: Ուզում եմ անմիջապես զգուշացնել, որ ես ոչ մի ընդհանրացում անելու նպատակ չունեմ, պարզապես փոքր-ինչ սրում եմ այդ տղայի օրինակը, ասելիքս ավելի շոշափելի դարձնելու համար: Ակամայից հիշում եմ արևմտագերմանական մի բանաստեղծի՝ Էրիխ Ֆրիդի տողերը.

Ես շատ եմ մեծացել

Փոքրիկ սիրո համար,

Ես շատ փոքր եմ դարձել՝

Որ սիրեմ մեծ սիրով:

Այս տողերում էլ, իհարկե, շատ ավելի կեցվածք կա, քան իրական տրամադրություն կամ ավարտուն մտածողություն: Ես ամենևին չեմ ուզում նույնացնել իմ ջահել բարեկամի և գերմանացի բանաստեղծի մտքերը, վերջինիս տողերում կա և՛ հուսահատություն կյանքի անհնարինությունից և՛ հոգնություն՝ նույնիսկ ամենասրտագին հույզերից: Իմ ջահել բարեկամի մտքերը առանց ողբերգական երանգների են, առանց փիլիսոփայական աստառի: Պարզապես տղայություն է՝ շաղախված ժամանակի ինչ-որ յուրահատկությամբ: Բայց, այդպես շարունակվելու դեպքում, նման հայացքը սիրո, մարդկային խոր հարաբերությունների նկատմամբ՝ կարող է այդ ջահելին դարձնել չոր ու անտարբեր մարդ, որը լաց չի լինի նաև մոր մահվան ժամանակ, որի աչքի առաջ կարող են կատարվել մեծ ու փոքր անարդարություններ, իսկ ինքն անհաղորդ կմնա դրանց: Եվ դրա համար նույնիսկ կատակով, նույնիսկ հանուն սուր խոսքի ասված նման մտքերը պետք է մտածելու և վեճի տեղիք տան:

Իբրև պատասխան իմ ջահել բարեկամին՝ ուզում եմ պատմել նրան հասակակից մի զույգի սիրո մասին և ասել, թե ինչ վճարեցին նրանք իրենց սիրո համար: Ուրբինը տարի առաջ հազիվ տասնյոթ տարեկան էին նրանք և ապրում էին մեր

լեռնային գյուղերից մեկում: Նրանք շատ էին սիրում իրար, բայց երևի աշխարհում ինչ-որ բան իր տեղում չէր, քանի որ այդ լավ զգացմունքն անհասկանալի էր ոչ միայն նրանց ծնողների, այլև դասատուների, ընկերների համար: Նրանք սիրում էին ամենքից թաքուն, հանդիպում էին կանաչ դաշտերի մեջ, օդի և արևի ներկայությամբ և ավելի շատ լռում էին միասին՝ երջանիկ միայն այդքանով: Բայց չար աչքերն, այնուամենայնիվ, տեսան նրանց, գյուղում ծայր առավ բամբասանքը, տղայի մայրը աղբյուրի մոտ դաժան խոսքեր ասաց աղջկան: Եվ երեկոյան... Երեկոյան ամենքն իմացան, որ աղջիկն ինքնասպանություն է գործել: Բամբասանքը չլռեց դրանից հետո էլ: Շշուկներ տարածվեցին, թե իբր աղջիկն սպանել է իրեն, քանի որ... Տղան ամենից առաջ գնաց Երևան, բժիշկներ բերեց, որոնք օրենքի և գիտության հեղինակությամբ հաստատեցին, որ անբիծ ու մաքուր է աղջիկը, և չար սուտ են այդ լուրերը: Եվ ահա աղջկա թաղման օրը իր կյանքին վերջ տվեց տղան: Մահվանից առաջ ամբողջ գյուղի մարդկանց գրած նամակում նա խոստովանել էր, որ աղջկան միայն մեկ անգամ համբուրել էր ու ապտակ ստացել, և որ ինքը աղջկա մահից հետո երկու օր ապրեց՝ միայն ու միայն նրա անմեղությունն ապացուցելու համար: Նրանց թաղեցին միասին, և գյուղում շատերը սմբեցին իրենց գործած չարության գիտակցումից: Ռոմեո և Ջուլիետ... Զգիտե՛մ: Այս պատմությունը, որի մանրամասները ես բաց եմ թողնում, ևս մի ապացույց է այն բանի, որ սիրած մարդուց բաժանվելիս մարդիկ ոչ միայն լաց են լինում, այլև երբեմն անհնար են համարում ապրել:

Ես այս օրինակը բերեցի իբրև ծայրահեղ հերքումն այն տեսակետի, որն իմ ջախել բարեկամը համարյա թե սերնդի բնորոշում էր համարում: Անչափ ավելի շատ են սիրո լուսավոր օրինակները, որոնք հաստատում են մարդկային այդ մեծ զգացմունքի անկախ լինելը ժամանակից, աշխարհագրությունից, ազգային նկարագրից: Իհարկե, ինձ սխալ չհասկանաք. սերը, ինչպես մարդկային մնացած հարաբերությունները, նույնպես ենթակա է փոփոխությունների, այն ևս տարբեր ժամանակաշրջաններում կորցնում է ինչ-ինչ գույներ կամ ձեռք է բերում նոր երանգներ: Տարբեր ժամանակներում մարդիկ նույնիսկ տարբեր կերպ են սեր խոստովանել: Բայց հիմնականում այդ ամենը վերաբերել է արտաքին կողմին և չի շոշափել էությունը, հիմնականը: Մի քանի օր առաջ ես քայլում էի Բարեկամության փողոցով: Ինձանից առաջ քայլում էր մի զույգ, տղան կլիներ հավանորեն քսան, աղջիկը՝ տասնութ-տասնինը տարեկան: Տղան ձախ ձեռքը թեթևակի դրել էր աղջկա ուսին և փոքր-ինչ հակվել նրա կողմը: Ես այնքան էլ համաձայն չեմ սիրո կոլեկտիվ դիտում կազմակերպելուն, նվիրական զգացմունքների ցուցադրմանը, բայց, անկեղծ ասած, ներողամիտ ժպիտով նայեցի նրանց, ուրախացա այդ դալար զույգի երջանկությամբ, որը երևի նրանք պարզապես չէին կարողանում թաքցնել: Բայց... Իմ կողքից քայլում էր բավական տարեց մի մարդ: Նա նայեց զույգին, հետո ինձ և, ըստ երևույթին դաշնակից որոնելով, ասաց. «Ա՛յ քե բան...»: Այդ բացականչության մեջ կար և՛ զարմանք (տես, Է՛), և՛, գուցե, զայրույթ (բա ամոթ չէ՞, Է՛ի ջախելներ, ջախելներ), և՛, հավանորեն, ափսոսանք (ինչի՞ մեր ժամանակ էլ...): Նրա համար, իհարկե, անհասկանալի է այդ ամենը: Իսկ եթե ես նրան տողեր կարդայի այս նամակի՞ց. «Ես այնպե՛ս եմ հավատում, որ դու անպատճառ մի օր ինձ շատ մոտ ու

հարազատ ես լինելու, ինձ սիրելու ես: Թեև ոչ մի առիթ չունեմ քեզ իմը կարծելու, բայց ապրում եմ հույսերով: Իմ հույսերն այնքան են ամուր, որքան՝ եթե ես սարդի ոստայնով օդից կախեի ինձ ու կարծեի, թե չի կտրվի: Եթե դու ինձ սիրեիր ու գրողը դ՛ուր լինեիր, չէիր մտածի, որ քեզ կարող են ծաղրել, չէ՞ որ դու տղա ես... Իսկ ես ինչպե՞ս, ասա՛, հավատացնեմ սրտիս, թե աղջիկ եմ ու չի կարելի...»: Ես արդեն պատկերացնում եմ, թե ինչպես կգարմանար այն մարդը. ուրեմն, աղջիկն *ի՞նքն է* նամակ գրում, պատմում իր սիրո մասին, իսկապես որ՝ այժ քե բան: Սա գուցե նոր շտրիխ է սիրո պատմության մեջ, բայց մի՞թե նույնիսկ սա փոխում է սիրո եռությունը ընդհանրապես, մի՞թե բոլոր ժամանակներում էլ չեն եղել աղջիկներ, որ վարագույրի կամ պատերի ետև հառաչել են սիրած մարդու համար, բայց մնացել են մոռնալ: Կարևորն այն է, որ ապրել է այդ զգացմունքը մարդու մեջ:

Մի քանի օր առաջ գրուցում էի 17—18 տարեկան մի աղջկա հետ: Նա նոր էր ավարտել դպրոցը և պատրաստվում էր համալսարանում քննություն տալու: Ես ուզում էի ակնարկ գրել նրա մասին, ու մենք գրուցում էինք: Դե՛, ինչի մասին կարելի է խոսել տասնութ տարեկանի հետ, որը ոչ կենսագրություն ունի, ոչ ձևավորված հայացքներ, ոչ հասկանալի դարձած ցանկություն: Բայց դա չէ իմ նյութը: Նա ասաց, որ իրենց դասարանում տասներեք աղջիկ կա: «Քանի՞սն են սիրահարված», — հարցրի ես: Աղջիկը նույնիսկ կարմրեց և շփոթված ասաց. «Ի՞նչ եք ասում»: Իսկ հետո դարձավ ինձ՝ «Ի՞նչ է, դրա մասին է՞լ եք գրելու»: «Ոչ», — ասացի ես: Նա ավելի համարձակ դարձավ. «Բոլորը»: Դա ինձ համար զարմանալի չէր, գուցե զարմանալի կարող էր լինել այդ աղջկա որոշ ուսուցիչների համար, բայց ինձ համար՝ չէ:

Այս առումով ես ուզում եմ անդրադառնալ մի հարցի, որը երևի հուզում է շատերին, որը արդեն երևույթ է, բայց որի մասին հրապարակով մենք գերադասում ենք լռել: Բանն այն է, որ շատ դպրոցահասակ աղջիկների ու տղաների մեջ 15—16, երբեմն անգամ 14 տարեկանում հասունանում է ինչ-որ զգացմունք: Հանկարծ դասարանի աղջիկներից կամ տղաներից մեկն առանձնանում է մնացածներից, հանկարծ հաճելի է դառնում նրա հետ կինո գնալը, նրա հետ եռանկյունաչափություն պարապելը, հանկարծ ուզում ես, որ մորաքույրդ ապրելիս լինի նրանց տան մոտ և այլն: Ի՞նչ է դա: Սե՛ր արդյոք: Ես ինչ գիտեմ: Սիրո բանաձևը ջրի բանաձևը չէ, որը 14 տարեկանից հետո ամենքը գիտեն:

Բայց առայժմ թողնենք այդ:

Ի՞նչ է տեղի ունենում դպրոցում, դասարանում, երբ իմանում են, որ, ասենք, Հասմիկը մտերիմ է Արարատի հետ կամ երբ գրատախտակի վրա դասատուն կարդում է՝ Հասմիկ+Արարատ = սեր: Անպայման սկսվում է բարոյախոսությունը. «Բա ինչպե՞ս կարելի է, չէ՞ որ դուք դեռ երեխաներ եք, դասընկերներ»: Սա դեռ ամենավատը չէ: Պատահում է, որ ներս է մտնում դասուհի կամ դիրեկտորը և ասում. «Հասմի՛կ, վաղը կկանչես ծնողներիդ. Արարա՛տ, դուրս գնա, մինչև հայրդ չգա, դպրոց չմտնես»: Հնարավոր է նաև այս մեղադրանքը. «Ա՛խ, այդպես, հա՛, ուրեմն, դասերը թողած սիրահարությամբ եք զբաղվում: Ինչպե՞ս չեք ամաչում»:

Իսկ հետո... Հետո լուրը տարածվում է դպրոցով մեկ, հասնում բոլոր դասատուներին, աշակերտներին: «Գիտե՞ք, Հասմիկն ու Արարատը իրար սիրում են...»: Սկսում են նրանց մատով ցույց տալ... Եվ պատանիների մեջ կոտորվում է շատ թանկագին մի բան, ու նրանք հանկարծ կասկածանքով են նայում մարդկանց, աշխարհին:

Այդ առումով հետաքրքիր է մի դեպք, որ ես միշտ վերհիշում եմ և՛ ծիծաղով, և՛ զայրույթով: Երևանյան մի դպրոցում, ավարտական դասարանում կային երեք լավ ընկերներ: Մեկն աղջիկ էր: Նրանք միասին էին պարապում, միասին կինո գնում, միասին զբոսնում, երազում... Ինչ գիտենամ, գուցե տղաները երկուսն էլ ինչ-որ ավելի խոր զգացմունք ունեին պահած, գուցե աղջիկը այդ խոր զգացմունքը ուներ միայն մեկի նկատմամբ... Իսկ ավելի շուտ՝ նրանք երևի պարզապես լավ բարեկամներ էին, որովհետև համարյա միշտ երեքով էին: Բայց պատահեց այնպես, որ այդ երեքի բարեկամությունը դուր չեկավ մաթեմատիկայի ուսուցչին: Նա անմիջապես հարկ համարեց աղջկան զգուշացնել առանձին, իսկ տղաներին «դաստիարակել» ամբողջ դասարանի առաջ: Պատանիներն ստիպված եղան այլևս չխոսել իրար հետ, նրանց բարեկամությունը փշրվեց: Անցյալ տարի մի հեղինակավոր ամբիոնից ես պատմեցի այս դեպքը՝ տալով դպրոցի, դասատուի անունները: Ես հարցրի այդ ուսուցչին իր առարկայի՝ մաթեմատիկայի լեզվով. «Ասացե՛ք խնդրեմ, ի՞նչ կարող է ստացվել մեկ աղջիկ պլյուս երկու տղա հավասարումից: Իհարկե, միայն մի բան՝ ընկերություն»: Հետո ինձ լուր տվին, որ հարգելի ուսուցիչն ասել է. «Իսկ եթե հանկարծ մեկնումեկը սիրեր աղջկան ուրիշ կե՞րպա»: Այսինքն՝ հավասարման մեջ մեկ անհայտ է մտնում: Այդ եռյակը հիմա ավարտել է դպրոցը և, որքան գիտեմ, շարունակում է դպրոցական բարեկամությունը, թեպետ ինչ-որ բան, իհարկե, այն ժամանակ փշրվեց: Բայց ենթադրենք, լիներ թեկուզ մաթեմատիկայի դասատուի բանաձևով. հանկարծ իրոք մեկնումեկը սիրեր աղջկան... Ի՞նչ կարող էր տեղի ունենալ: Սերը, բարեկամությունը շատ նրբին բույս է և եթե պատանու կամ աղջկա մեջ ծլում է, պահանջվում է մանկավարժական և մարդկային տակտի առավելագույնը՝ ծլարձակման այդ արարումին խառնվելու համար:

1961 թվականին, երբ Իտալիայում էի, մի լիցեյում իմացա հետևյալը. սկսած յոթերորդ դասարանից (դա համապատասխանում է մեր վեցերորդին) շաբաթական մեկ օր կա հատուկ ժամ: Ի՞նչ է այդ ժամի էությունը. աղջիկների հետ մի կին ուսուցիչ և տղաների հետ՝ տղամարդ, պարզապես զրուցում են կյանքի, մարդկային հարաբերությունների մասին: Այդ ժամը շարունակվում է մինչև լիցեյն ավարտելը, իհարկե, խորանալով, ընդգրկելով մարդկային հարաբերությունների նոր անկյուններ, ընդհուպ մինչև սեռական հասունացման հարցերը: Այսպիսով, քայլ առ քայլ պատանին կամ աղջիկը նախապատրաստվում է հասուն կյանքի ու զգացմունքների: Ես այստեղ չեմ ուզում քննարկել իտալական պայմաններում այդ հատուկ ժամի իրական արդյունքների հարցը: Սկզբունքի մեջ է էությունը. մոտավորապես 14—15 տարեկանից այդ հարցերը ծագում են պատանիների ներսում, մտահոգում են նրանց և շատ հաճախ՝ մնում անըմբռնելի: Ես գիտեմ, կան սքանչելի դասատուներ, որոնց աղջիկները

վատահում են իրենց առաջին գաղտնիքը, իրենց ներքին տվայտանքը, կան: Բայց շատ են քիչ և դա, իմ կարծիքով, նաև այն պատճառով, որ մանկավարժական որոշ քարացած սխեմաների համաձայն. այդ հարցերի մասին չի կարելի խոսել: Է՛, մի՛ խոսեք, մի՛թե լռությամբ մենք վերացնում ենք այդ հարցերի գոյությունը և կամ ինչո՞ւ վերացնենք...

Ի՞նչ է ստացվում: Մի կողմում մենք ունենք մարդկային նորածիլ ջերմ զգացմունքներ, որոնց մասին չի կարելի խոսել, որոնք հաճախ անհիմն կասկածանքի են ենթարկվում, որոնց վրա երբեմն նաև ցեխ է շարտվում: Ունենք տղաների ու աղջիկների հարաբերության մի կողմ, որի մասին դպրոցում լռում են կամ չհասկանալու տալիս, որովհետև «հարմար չէ, մանկավարժական չէ»: Համարյա նույնը, նույնիսկ ավելի խտացված՝ մեր շատ ընտանիքներում է: Մյուս կողմից՝ 18—20 տարին բոլորած շատ տղաների ու աղջիկների մոտ՝ սիրո բավական մակերեսային ըմբռնում, համարյա գիտական ձևակերպումով. «Ատոմային դարում ի՞նչ Ռոմեո և Ջուլիետ...»: Եվ եթե չկա սեր, ուրեմն կեցցե՛ պատահական հրապուրանքը, կեցցե՛ այն ընկերությունը, որը կորցնելը ցավ չի տալիս, կեցցե՛ հավատարմության զգացումը, եթե դա մի քանի օրով է կամ շաբաթով...

Գիտեմ, իմ մտքերը, մանավանդ ձևակերպումները կարող են վիճելի լինել: Գիտեմ նաև, որ հավանորեն իմ գրածը կկարդան նրանք էլ, որոնց մասին եմ գրում, իսկ նրանք «հարմար չէ, որ կարդան, մանկավարժական չէ»: Եվ, չնայած այս ամենին, գրել հարկավոր է:

1965